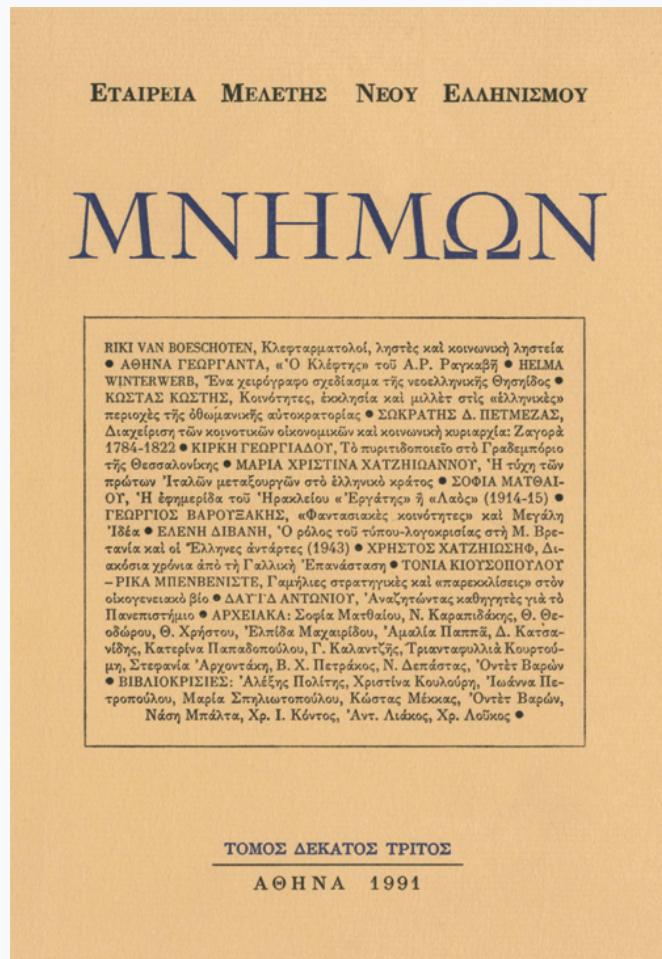

Μνήμων

Τόμ. 13 (1991)

RICK VAN BOESCHOTEN, Κλεφταρματολοί, ληστές και κοινωνική ληστεία • ΑΘΗΝΑ ΓΕΩΡΓΑΝΤΑ, «Ο Κλέφτης του Α.Ρ. Ραγκαβή» • HELMA WINTERWERB, «Ένα χειρόγραφο σχεδίασμα της νεοελληνικής Θησηΐδος • ΚΩΣΤΑΣ ΚΩΣΤΗΣ, Κοινότητες, έσκλησια και μιλλές στις ελληνικές περιοχές της θερμάνισης από τον Καραϊσκάκης • ΣΟΦΡΑΤΗΣ Δ. ΠΕΤΜΕΖΑΣ, Διαγείριση των κοινωνικών οικονομικών και κοινωνικής κυριαρχίας: Σεναρίο 1784-1822 • ΚΙΡΚΗ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, Τὸ πυρτιθενοῖσιν στὸ Γραβευπόριο τῆς Θεσσαλονίκης • MARIA XΡΙΣΤΙΝΑ ΧΑΤΖΗΙΩΑΝΝΟΥ, Ἡ τύχη τῶν πρώτων Ιταλῶν μεταξύμηργῶν στὸ ἔλληνό κράτος • ΣΟΦΙΑ ΜΑΤΘΑΙΟΥ, «Η ἐφμερίδα του 'Ηρακλείου «Ἐργάτης» ἢ «Λάζαρος» (1914-15) • ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΑΡΟΥΣΙΑΚΗΣ, «Φαντασιακές κοινότητες και Μεγάλη Ίδεα» • ΕΛΕΝΗ ΔΙΒΑΝΗ, «Ο ρόλος τοῦ τύπου-λογοκρισίας στὴν Μ. Βρετανία καὶ στὴν Ελληνικὴν ἀντάρτες (1943) • ΧΡΗΣΤΟΣ ΧΑΤΖΗΙΩΑΝΝΗΦ, Διακόπια χρόνια ἀπὸ τὴν Γαλλικὴν Ἐπανάσταση • TONIA KΙΟΥΣΟΠΟΥΛΑΟΤ - PIRKA ΜΠΕΝΒΕΝΙΣΤΕ, Γαμήλιες στρατηγικὲς καὶ απαρεκολουθητὲς στὸν οἰσογενειακὸν βίο • ΔΑΓΓΑ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Ἀναζητώντας καθηγητὲς γιὰ τὸ Πανεπιστήμιο • ΑΡΧΕΙΑΚΑ: Σοφία Μαζαλίου, Ν. Καραπιδάκης, Θ. Θεοδώρου, Θ. Χρήστου, Ελπίδα Μαχαιρίδης, Αιμηλία Παππᾶ, Δ. Κατσανίδης, Κατερίνα Παπαδοπούλου, Γ. Καλαντζής, Τριανταφυλλίδη Κουρτούμη, Στεφανία Άργοντάκη, Β. Χ. Πετράκος, Ν. Δεπάτας, Όντετ Βαρών • ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ: «Ἀλέξης Πολίτης, Χριστίνα Κουλούρη, Ιωάννα Πετρούλου, Μαρία Σπηλιογοπούλου, Κώστας Μένικας, Όντετ Βαρών, Νάση Μπάλτα, Χρ. Ι. Κόντος, Άντ. Λιάκος, Χρ. Λοΐκος •

Αλέξης Πολίτης, Η ανακάλυψη των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών, Αθήνα, Θεμέλιο, 1984, 422 σ.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ

doi: [10.12681/mnimon.474](https://doi.org/10.12681/mnimon.474)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΛΟΥΚΟΣ Χ. (1991). Αλέξης Πολίτης, Η ανακάλυψη των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών, Αθήνα, Θεμέλιο, 1984, 422 σ. *Μνήμων*, 13, 406-408. <https://doi.org/10.12681/mnimon.474>

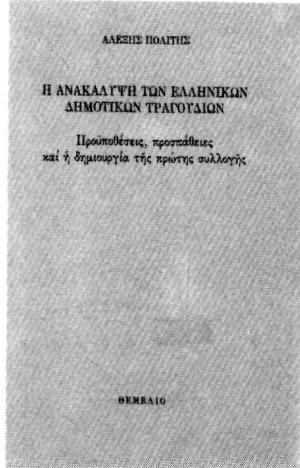
Αλέξης Πολίτης, *Η άνακλυψη τῶν ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν*, Αθήνα, Θεομέλιο, 1984, 422 σ.

Τό εἶρο μοιάζει μὲ άστυνομικὴ ίστορία: ἐνῶ περιμένεις ἀπὸ κάποιον «φωτισμένο» Ἑλληνα τὴν ἀνακάλυψη, τὴν πρωτοβουλία ἔχουν οἱ Γερμανοὶ ρομαντικοί, γιὰ νὰ κλέψει τελικὰ τὴν παράσταση ἔνας Γάλλος. 'Η διαφορὰ ἐδῶ εἶναι ὅτι ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξης Πολίτης δὲν εἶναι μυθιστοριογράφος ἀλλὰ ίστορικός, χωρὶς νὰ μᾶς στερεῖ ἀπὸ τὴν ἀγωνία μας, μᾶς ἔξηγει ἀναλυτικὰ καὶ μεθοδικὰ ποιοὶ καὶ γιατὶ φαίνονται νὰ ἀποκλείονται ἀπὸ τοὺς πιθανοὺς «ύπόπτους» καὶ ποιοὶ καὶ γιατὶ συγκεντρώνουν τὶς περισσότερες προϋποθέσεις γιὰ τὸ ἐγχείρημα: τὴν ἔκδοση τῆς πρώτης συλλογῆς. 'Έχεις, πάντως, τὴν αἰσθηση ὅτι ὡς τὸ τέλος ὅλα εἶναι πιθανὰ — ὅχι μικρὸ ἐπίτευγμα γιὰ ἔνα ίστορικὸ ἔργο.

Ξεκινώντας ὁ συγγραφέας ἀπὸ τὴ βασικὴ θέση ὅτι προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀνακάλυψη τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν εἶναι ἡ διαμόρφωση ἑθνικῶν συνειδήσεων, ἀναζητεῖ τὶς πρῶτες σχετικὲς ἐνέργειες στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη, στὴν περίοδο, χοντρικά, 1770-1830. 'Έκει μὲ τὴν πολλαπλὴ ἀνάπτυξη, τὴν κυριαρχία μερικὲς φορές, τῆς μεσαίας τάξης ἐπαναπροσδιορίζονται οἱ ἔννοιες τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ κράτους. 'Η γένεση τῶν ἑθνικῶν συνειδήσεων ὀδηγεῖ στὴν ἐμφάνιση τοῦ ρομαντισμοῦ καὶ τῶν ἑθνικῶν λογοτεχνικῶν σχολῶν. Στὴν Γερμανία, ιδιαίτερα, ὅπου ὑπῆρχε προβλημα ἑθνικῆς ἐνότητας, ἡ ἀνακάλυψη τῆς ἑθνικῆς λογοτεχνίας λειτουργησε ὡς πολιτισμικὴ ἀπάντηση στὸ αἴτημα γιὰ αὐτόνομη ὑπαρξὴ τοῦ ἔθνους. 'Η στροφή, ἐπομένως, τῶν Γερμανῶν στὴ δημοτική τους ποίηση συνδύαζε τὶς πνευματικὲς τάσεις μὲ τὶς πολιτικὲς ἀνάγκες, ἀνταποκρινόταν στὰ αἴτήματα τῆς κοινωνίας, γι' αὐτὸ καὶ καρποφόρησε. 'Αντίθετα, στὴ Γαλλία, ὅπου δὲν συνέτρεχαν ίστορικοὶ λόγοι, καθυστέρησε τὸ λαογραφικὸ ἐνδιαφέρον.

"Οταν ἡ ὁπτικὴ γωνία τῶν Εὐρωπαίων ἄλλαξε ὡς πρὸς τὸ λαϊκὸ τους πολιτισμὸ καὶ τὰ λαϊκὰ τραγούδια ἐνσωματώθηκαν στὴ λογιούνη, τὰ ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια δὲν ἔμειναν ἔχοντας ἀπὸ τὸν προβληματισμὸ τους. 'Η ἔνταξη αὐτὴ ὄφελεται κυρίως στὸ γεγονός ὅτι εἶχαν ἀρχίσει σταδιακὰ οἱ Νεοέλληνες νὰ θεωροῦνται ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Στὴν ἀλλαγὴ αὐτὴ δὲν συνέβαλαν μόνο οἱ περιηγητὲς ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Ἑλληνες μὲ τὴν ἔντονη, ἀπὸ τὸ 180 αἰώνα κυρίως, παρουσίᾳ τους στὰ μικρὰ καὶ μεγάλα κέντρα τῆς Εὐρώπης. Τὸ 1800 τὸ μάθημα τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσας ἀρχισε νὰ διδάσκεται στὴν École des langues orientales.

Στὸ δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου παρακολουθοῦνται οἱ προσπάθειες, ἀπλὲς ἢ πιὸ σύνθετες, γιὰ τὴ δημιουργία συλλογῶν ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν. 'Αναλυτικὰ περιγράφεται ἡ ἀπόπειρα (1804) τοῦ J.C.L. de Sismondi, 'Ἐλβετοῦ γαλλόφωνου, τοῦ ὄποιού ἀναζητεῖται ἡ θέση στὸ κύκλωμα τῶν ἰδεῶν τῆς ἐποχῆς, ὁ φιλελληνισμός του, ἡ σχέση του μὲ τὸ γερμανικὸ ρομαντισμό, τὸ τί εἶχε στὸ νοῦ του ὅταν ἐνδιαφερόταν γιὰ τὰ ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια.

Δὲν μπορεῖ νὰ μὴν ἐπισημάνει κανεὶς ἐδῶ τὴν εὐρύτητα τῶν πηγῶν καὶ βοηθημάτων στὰ ὄποια ἀνέτρεξε ὁ συγγραφέας γιὰ τὸν ἐντοπισμὸν τῶν μαρτυριῶν ποὺ χρειαζόταν. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνο ἡ εὐρύτητα, εἶναι, κυρίως, ἡ κριτικὴ χρησιμοποίηση τῶν πληροφοριῶν. Ὁ χειρισμὸς τῶν παραπομπῶν στὶς ὑποσημειώσεις, ὁ τρόπος παρουσίασης τῶν παραθεμάτων εἶναι ἔνα μάθημα ἰστορικῆς μεθόδου. Δείχνουν, συγχρόνως, καὶ τὸ σεβασμὸν τοῦ συγγραφέα πρὸς τὸν ἀναγνώστη.

Ἡ ἀπόπειρα τοῦ Sismondi ἀποδείχθηκε πρώιμη. Δέκα χρόνια ἀργότερα, στὰ 1814-1815, ὁ Γερμανὸς βαρόνος Werner von Haxthausen θὰ ἀνανεώσει τὴν προσπάθεια καὶ θὰ ἐπιτύχει τὸν καταρτισμὸν τῆς πρώτης συλλογῆς ἀπὸ 50 τραγούδια. Τὸν βοήθησε τὸ εὔνοϊκό κλίμα τῆς Βιέννης: ἡ Ἰσχυρὴ ἐλληνικὴ παροικία καὶ ἡ ἄφιξη ἐκεῖ πολλῶν λογίων μὲ ἀφορμὴ τὸ συνέδριο τῆς Βιέννης. Τὰ τραγούδια μεταφράστηκαν στὰ γερμανικὰ καὶ παρουσιάστηκαν, ἀνάμεσα σὲ ἄλλους, στὸν Κοπιτάρ, τὸν J. Grimm, τὸν Γκαϊτε, τὸν ιστορικὸν B. G. Niebuhr. Δὲν τυπώθηκαν ὅμως καὶ ἔτσι ἡ ἀπήχησή τους ἔμεινε στὸν κύκλο τῶν μυημένων.

Οἱ εὐρωπαϊκὲς ἀντὲς ἀναζητήσεις φαίνεται ὅτι εἴχαν κάποια ἀπήχηση στοὺς Ἐλλήνες, ἴδιαίτερα σὲ ὄρισμένες κοινωνικὲς ὄμάδες, ὅπου ἡ οἰκονομικὴ ἀπογείωση εἴχε δημιουργήσει τὶς προϋποθέσεις γιὰ μεταλλαγές στὶς συνειδήσεις, γιὰ διανοητικὴ ἀπελευθέρωση. Ἡ κυρίαρχη τάση εἶναι αὐτὴ τοῦ Κοραῆ: τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος θὰ διαμορφωθεῖ μὲ τὴ διεύρυνση τῆς παιδείας ποὺ θὰ ἐπιτρέψει τὸ φωτισμὸν του καὶ θὰ τὸ ἀπαλλάξει ἀπὸ τὸ σκοτεινὸν παρελθόν, ἐνῶ ἔνας ἀριθμὸς λογίων θὰ ἀναλάβει τὸ σχετικὸ ἔργο. Ἡ σύλληψὴ αὐτὴ στηρίζεται στὰ σχήματα τοῦ Διαφωτισμοῦ. Ὁ Ἀλέξης Πολίτης προβάλλει ὡς ὑπόθεση ἐργασίας μία παράλληλη ἐκδοχή: μήπως σὲ ἄλλα περιβάλλοντα ἀπὸ αὐτὰ τοῦ Παρισιοῦ, στὴ Βιέννη γιὰ παράδειγμα ἡ τὴν Τεργέστη ἡ τὶς πόλεις τῆς Γερμανίας, οἱ ἐκεὶ ἐγκατεστημένοι Ἐλληνες ὁδηγοῦνται σὲ μιὰ ἄλλη σύλληψη τοῦ ἔθνισμοῦ ποὺ στηρίζεται στοὺς προβληματισμοὺς τῆς γερμανικῆς σκέψης, σύμφωνα μὲ τοὺς ὄποιους ἡ ἔθνικὴ συνείδηση «προϋπάρχει στὸ λαὸν καθαρότερῃ καὶ χρέος τῶν ἡγετικῶν τάξεων εἶναι νὰ τὴν προβάλλει καὶ διόλου νὰ τὴν ὑπερβεῖ». Ἡ διερεύνηση αὐτῆς τῆς ὑπόθεσης ὁδηγεῖ στὴ διαπίστωση ὅτι ὄρισμένες μαρτυρίες φαίνεται νὰ ὑποδηλώνουν ὅτι ὑπῆρξε καὶ ἡ τάση αὐτή, ἀλλὰ παρέμεινε περιθωριακή. Μὲ τὴν ἔκρηξη, μάλιστα, τῆς Ἐπανάστασης παύει τελείως νὰ ὑφίσταται γιατὶ οἱ Ἐλληνες ἐπιβεβαιώνουν πλέον τὸν ἔθνισμό τους μὲ τὰ ὄπλα καὶ ὅχι μὲ κείμενα φιλολογικά. Ἡ Ἐπανάσταση χρειάζεται γιὰ τοὺς σκοπούς της τὰ ἴδεολογικὰ ὄπλα τοῦ Διαφωτισμοῦ ὅχι τοῦ Ρομαντισμοῦ. Τὰ τραγούδια ποὺ κυρίως χρησιμοποιοῦνται εἶναι οἱ πολεμικοὶ θύμοιοι.

Ωστόσο, ἡ Ἐπανάσταση τῶν Ἐλλήνων συνταράσσει τὶς εὐρωπαϊκὲς συνειδήσεις, ἴδιαίτερα στὸ χώρο τῆς φιλελεύθερης ἀντιπολίτευσης. Μέσα σὲ ἔνα κλίμα ἔντονου φιλελληνισμοῦ ὁ Γάλλος J. A. Buchon πλησιάζει πολὺ κοντά στὴν ἔκδοση τῆς πρώτης συλλογῆς ἐλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν. Φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν εἴχε τὴν ἀπαιτούμενη φιλολογικὴ προετοιμασία. Τὸ κενὸν καλύπτει ὁ συμπατριώτης του K. Φοριέλ (1823: ἡ ἀγγελία τῆς ἔκδοσης, 1824-1825: ὁ πρῶτος καὶ δεύτερος τόμος τῶν *Chants populaires de la Grèce moderne*) ὁ ὄποιος ἐπιβάλλεται ἀμέσως μὲ τὴν ποιότητα τῆς δουλειᾶς του καὶ ἀποθαρρύνει, ἔτσι, τὴν παράλληλη προσπάθεια τῶν Γερμανῶν, ποὺ τὴν ἐνθαρρύνει καὶ ὁ Γκαϊτε, νὰ προλάβουν τὸν Φοριέλ μὲ τὴν ἔγκαιρη ἔκδοση τῆς συλλογῆς τοῦ Haxthausen.

Στὸ τρίτο τμῆμα τοῦ βιβλίου παρουσιάζεται ὁ Claude Fauriel (1772-1844). Αὐτοδίδακτος ἀλλὰ μὲ εὐρύτατη μόρφωση καὶ γλωσσομάθεια θὰ ἐπηρεάσει μὲ τὴν ἔντονη

προσωπικότητά του πρόσωπα ὅπως ὁ Victor Cousin, ή Mme de Staël, ο B. Constant, ο A. Manzoni κ.ἄ. Ἐργο ζωῆς του ἡ «Ιστορία τῆς ποίησης τοῦ Νότου». Ή διερεύνησή του θὰ ὀθήσει τὸν Φοριέλ νὰ ἀναζητήσει τὴ γένεση τῆς ποίησης σὲ ὅλες τὶς λογοτεχνίες. Εἶχε, ἐπομένως, ὅλα τὰ ἔφθια νὰ ἔκτιμήσει τὴ σημασία τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, παράλληλα, ἀποτέλεσε, μεταξὺ τῶν ἄλλων, πρόκληση γιὰ τὶς δημοκρατικές του πεποιθήσεις (ὅ ἵδιος ἀνῆκε στὸν κύκλο τῶν Ἰδεολόγων). Θέλησε νὰ συμβάλει κι αὐτὸς στὴ διεύρυνση τῶν φιλελληνικῶν τάσεων τῆς γαλλικῆς κοινωνίας. Οἱ νεοέλληνες φίλοι του τὸν συνέδραμαν μὲ τὶς πληροφορίες τους. Μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς προβάλλονται πλουσιοπάροχα, καὶ ἀπολαυστικά, μέσα ἀπὸ τὶς σχέσεις τους μὲ τὸν Φοριέλ: ὁ ὑπολογιστὴς A. Μουστοξύδης, ὁ αἰσθαντικὸς Τριαντάφυλλος Πατσούρας, ὁ ἐριστικὸς Χριστόδουλος Κλονάρης, ὁ N. Πίγκολος, ὁ Ἰω. Γ. Μακρῆς, ὁ N. Μαυρομάτης. Ὁ κύκλος δηλαδὴ τοῦ Κοραῆ, ἀνέξαιρέσουμε τὸν Μουστοξύδη —ο τελευταῖος εἶχε βοηθήσει καὶ τὸν Sismondi στὸν καταρτισμὸ τῆς συλλογῆς του, ἐνῶ ὁ Θ. Μανούσης τὸν Haxthausen. «Ολοι ὅμως αὐτοὶ στάθηκαν ἀπλῶς συλλέκτες καὶ πληροφορητές.» Ἡ συλλογὴ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, ἐπισημαίνει ὁ A. Πολίτης, «εἴναι ἔργο τοῦ Φοριέλ, ὅχι τῆς ἐπαφῆς του μὲ τοὺς Ἑλλήνες φίλους του», «αὐτὸς πρόβαλλε μιὰ πολιτισμικὴ ἀξία ποὺ δὲν συμπεριλαμβανόταν στὸν κόσμο τους».

Ο Φοριέλ νόμισε ὅτι ἡ ἔκδοση τῶν ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν θὰ ἥταν ἔνα μικρὸ διάλειμμα στὸ μεγάλο του ἔργο γιὰ τὴν ποίηση τοῦ Νότου. Ἐπειδὴ αὐτὸ δὲν ὀλοκληρώθηκε, τὰ ἑλληνικὰ τραγούδια, ἡ μόνη αὐτοτελής ἐργασία του, τὸν ἐξέφρασαν περισσότερο ἀπὸ ὅσο ὁ ἵδιος εἶχε φανταστεῖ.

Στὸ τέταρτο καὶ τελευταῖο τμῆμα τοῦ βιβλίου ὁ συγγραφέας, μὲ ζηλευτὴ φιλολογικὴ ἐπάρκεια, ἐπιχειρεῖ νὰ ἀνασυγκροτήσει τὰ διάφορα στάδια τῆς ἐργασίας τοῦ Φοριέλ: ἀπὸ τὴ συγκέντρωση τῶν πρώτων τραγουδιῶν ὡς τὴν παράδοση τοῦ τελικοῦ σώματος στὸ τυπογραφεῖο. Ἡ περιπλάνηση αὐτὴ —ποὺ δὲν θὰ ἥταν δυνατὴ χωρὶς τὴ «ψηλαφητὴ» σχέση τοῦ συγγραφέα μὲ τὰ κατάλοιπα τοῦ Φοριέλ— ἀναδεικνύει καὶ τὴ στάση τοῦ Φοριέλ ἀπέναντι στὸ ὑλικό του: «εἴχε ξεπεράσει τὰ δρια τῆς ἐποχῆς του». Τὸ ἐπίμετρο («ἀποσπασματικὸ χρονικὸ τῆς ἔκδοσης») καὶ τὰ διάφορα παραρτήματα ὀλοκληρώνουν τὸ ἔργο.

Ἡ σκιαγράφηση αὐτὴ μεταφέρει πολὺ ἀμυδρὰ τὸν πλοῦτο τῆς ἀφήγησης καὶ τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ συγγραφέα. Τὰ δημοτικὰ τραγούδια εἶναι ἔνα θέμα ἔντονα ἰδεολογικοποιημένο γιατὶ συνδέεται μὲ τὴ λαϊκὴ δημιουργία καὶ τὴν ἔθνικὴ ταυτότητα. Ο A. Πολίτης, στηριζόμενος σὲ ἔξαντλητικὴ ἔρευνα τῶν πηγῶν καὶ κριτικὴ ἀντιμετώπιση τῶν ὅσων ἔχουν ὡς τώρα γραφεῖ σχετικά, διατυπώνει ἀπόψεις ποὺ ἔρχονται σὲ πλήρη ἀντίθεση μὲ καθιερωμένα σχήματα. Τὸ ἔργο του ἀνήκει στὴν κατηγορία ἐκείνων ποὺ μποροῦν νὰ εύαισθητοποιήσουν ὅχι μόνο τοὺς ἐπαγγελματίες ίστορικοὺς καὶ φιλολόγους, ἀλλὰ τοὺς ἐκπαιδευτικούς, τοὺς φοιτητές, κάθε φιλίστορα.